

УДК 373.3.091.33:78

DOI 10.31654/2663-4902-2021-PP-2-76-81

Хоу Імей

аспірантка кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу і диригування
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
orcid.org/0000-0002-8435-4345

Степанова Л. П.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії
та методики музичної освіти, хорового співу і диригування
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
liudastepanova@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9364-2373

МОТИВАЦІЙНО-АДАПТАЦІЙНИЙ ЕТАП ОСОБИСТІСНО-КРЕАТИВНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МУЗИКИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАТИВНОГО ПІДХОДУ

У статті проаналізовано погляди науковців на освіту як вирішальний засіб подолання цивілізаційних кризових явищ. Автором проведено систематизацію та узагальнення наукових досліджень щодо інтеграції змісту освіти, а також висвітлено власний досвід особистісно-креативного розвитку молодших школярів у процесі навчання музики на мотиваційно-адаптаційному етапі дослідження у контексті інтегративного підходу. Креативність розглядається як один з найпотужніших факторів розвитку особистості. Розвиток креативності молодших школярів у процесі навчання музики варто характеризувати як складову їхнього особистісного розвитку.

Актуалізовано значення музичного мистецтва у загальному психічному, фізіологічному, інтелектуальному розвитку дітей. Особистісно-креативний розвиток молодших школярів у процесі навчання музики розглянуто як вагому складову мистецької освіти і становлення громадянина, здатного до майбутньої творчої діяльності. Актуалізовано роль інтеграції предметів художньо-естетичного циклу в особистісно-креативному розвитку молодших школярів, що сприяє формуванню художньо-образного, асоціативного, креативного мислення. Підкреслено значення мотиваційно-адаптаційного етапу у ході особистісно-креативного розвитку молодших школярів.

Доведено ефективність упровадження на мотиваційно-адаптаційному етапі особистісно-креативного розвитку молодших школярів у процесі навчання музики ігрового методу (дидактичні та сюжетно-рольові ігри, ігри-фантазування, ігри-імпровізації, ігри-драматизації, інтелектуальні та народні рухливі ігри), методів візуалізації та вербалізації емоційних відгуків на твори мистецтва, методів театралізації, творчих завдань. Продемонстровано застосування означених методів у експериментальній роботі та наведено приклади використаних художніх творів.

Ключові слова: мистецька освіта, інтеграція, методи, художня творчість, особистість, молодші школярі.

Постановка проблеми. Як відомо, на кожному етапі розвитку суспільства визначається коло найбільш актуальних освітніх проблем і шляхів їх розв'язання відповідно до вимог часу. На сучасному етапі освітніх реформ перед освітянами України постає завдання, визначене новим законом «Про повну загальну середню освіту», що набув чинності 18 березня 2020 року: виховати «інноватора та громадянина», який здатен «успішно соціалізуватися, провадити професійну та / або

подальшу навчальну діяльність» [4]. Відповідно, така здатність, включаючи наявність критичного та системного мислення, творчості, вміння логічно обґрунтовувати позицію, «конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми» [4], передбачає всебічну розвиненість особистісних якостей учнів і, перш за все, їхній креативно-особистісний розвиток.

Необхідність реформування обумовлена існуючою кризою сучасної системи освіти, яка, в свою чергу, зумовлена вузькодисциплінарними установками (С. Гончаренко). Водночас сучасна освітня галузь, зазначає О. Вознюк, «увійшла у стан системної кризи, яка зумовлюється епохальними цивілізаційними викликами та загрозами, з якими зустрілося людство наприкінці ХХ – початку ХХІ століття, що мають колосальні загальнопланетарні наслідки та докорінно змінюють соціально-економічний, гуманітарно-політичний, морально-етичний, природно-екологічний механізми функціонування людської цивілізації» [1, с. 20].

Загальна криза системи освіти на межі ХХ–ХХІ століть у різних країнах приводить також до кризи соціалізації, коли система освіти вже не може забезпечити «гармонічне входження людини в реальне соціальне середовище», що приводить до наростання розриву між освітою і культурою, коли «в кращому випадку засвоюються знання, але не цінності культури» [1, с. 21].

На нашу думку, саме це явище актуалізує роль мистецької освіти, особливо навчання музики, яка сприяє встановленню взаємозв'язку між освітою і культурою: опанування нею не тільки «ушляхетнює» людину (К. Стеценко), а й сприяє оволодінню культурними надбаннями людства, всебічно розвиваючи її (в першу чергу – емоційно, інтелектуально, творчо). А розвиток художньо-образного, асоціативного, креативного мислення уже на початковому етапі музичної освіти сприяє умінню переносити набуті знання у різні духовно-естетичні сфери. Отже, на сучасному етапі реформування освіти набуває актуальності особистісно-креативний розвиток молодших школярів у процесі навчання музики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях (Л. Божович, Л. Венгер, Д. Ельконін, Н. Менчинська та ін.) утверджено думку щодо сензитивного періоду креативного розвитку, яким визнано молодший шкільний вік. Е. Віннер, С. Горбенко, Н. Лейтес, О. Комаровська висвітлювали проблему дитячої обдарованості. Питання методики формування і розвитку музичних здібностей молодших школярів досліджували О. Лобова, Л. Масол, Е. Печерська, О. Ростовський, Р. Савченко, Л. Степанова, О. Хижна та ін.

Вітчизняними та зарубіжними дослідниками розглядалися питання розвитку творчих (Н. Бібік, Дж. Гілфорд, Д. Гоменюк, В. Калошин, В. Моляко, С. Пальчевський, В. Роменець, Е. Торренс), зокрема, музично-творчих (З. Кодай, А. Кречківський, М. Лазарев, К. Орф, В. Рагозіна, Н. Фоломєєва) здібностей особистості.

Дослідження означених науковців є тим цінним матеріалом, на якому ґрунтуються шляхи розв'язання проблеми особистісно-креативного розвитку молодших школярів у процесі навчання музики, яка ще далека від свого вирішення.

Метою статті є висвітлення методів особистісно-креативного розвитку молодших школярів у процесі навчання музики на формувальному етапі дослідження в контексті інтегративного підходу.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на аналіз універсальної парадигми розвитку, що «постає фундаментальною методологічною базою для аналізу всіх без виключення феноменів та теоретичних об'єктів», О. Вознюк, на прикладі мистецтва як форми суспільної свідомості, показує закономірність трьох етапів його розвитку. Спочатку, у своїх витоках, воно було синкретичним «як за засобом відображення дійсності, так і за сприйняттям». Наступним етапом є процес диференціації видів мистецтв. На завершальному етапі на зміну диференціації приходить їх синтез, утворюючи сценічне, екранне мистецтво тощо, аж до моменту «тотального з'єднання» мистецтв у ХХ ст. [2].

У зв'язку з цим актуалізується нова освітня парадигма, яка «має бути інтегративною і передбачати інтегрування теоретичних засад і практичних результатів наукових та педагогічних парадигм і напрямів» [3, с. 7]. Передбачені застосуванням інтегративного підходу вміння синтезу і комплексного використання знань, уміння виходити за межі стандартних ситуацій, перенесення ідей і методів з одного предмета на інший, дають можливість покласти інтегративний підхід в основу творчої діяльності (О. Возняк, Г. Дутка, Б. Камінський).

Починаючи з кінця ХХ ст., міждисциплінарна освіта є основною тенденцією в освітніх закладах. Свідченням цього є поява інтегрованих курсів викладання різних предметів, зокрема, інтегровані курси з мистецтва у різних країнах (Польща, Бельгія). В умовах інтегрованого навчання «ефективніше відбувається взаємопроникнення й систематизація знань учнів, становлення в них цілісної та багатомірної картини світу, гнучкого мислення (симультанного, критичного, діалектичного)» [5, с. 8].

В Україні у закладах загальної середньої освіти, відповідно до вимог Нової української школи, укладено типову освітню програму початкової освіти, що включає два цикли: перший – адаптаційно-ігровий (1–2 класи), другий – основний (3–4 класи), і передбачає набуття знань та умінь через досвід практичної діяльності. Програмою визначено обсяг навчального навантаження, форми організації освітнього процесу, орієнтовну тривалість і можливості інтеграції освітніх галузей та предметів, зміст освітніх галузей, однією з яких є мистецька. Щодо навчання мистецтва учнів початкової школи, успішному досягненню мети («виховувати в учнів особистісно-ціннісне ставлення до мистецтва, розвивати загальні та спеціальні здібності, художньо-образне мислення, творчий потенціал особистості, забезпечити набуття учнями комплексу ключових і предметних компетентностей – здатності до художньо-творчої самореалізації і готовності до самовдосконалення» [5, с. 41]) сприяє запровадження в освітній процес інтегрованого курсу «Мистецтво».

Розкриваючи методику навчання означеного інтегрованого курсу, Л. Масол зазначає, що пошук інтегративних моментів відбувається «навколо універсальних понять, а саме: ритм, гармонія, форма, композиція, жанр, стиль, пропорційність, рівновага, симетрія та асиметрія, динаміка та статика, контраст і нюанс. Саме вони дають змогу узагальненого бачення начебто розрізнених складових художньої культури. Для сприймання будь-якого виду мистецтва спільними категоріями є емоція, почуття, пафос, афект, образ, ейдос [5, с. 16].

Що стосується художньої творчості, на думку Л. Масол, «ядром інтеграції стає художній образ – основоположна категорія естетики, педагогіки мистецтва» [6, с. 6]. Як вважає науковиця, художній образ органічно поєднує «раціональне осмислення та інтуїтивне осяяння, не обмежуючи «креатосферу» особистості», загальна художня освіта має «інтелектуально розвиваючі» можливості, а накопичений досвід створює можливість своєрідного «панорамного бачення» і «поліфонічного розуміння» світу [5, с. 19].

На думку Л. Степанової, «саме цілісність сприймання культурного простору в його багатогранності і художній образності» в процесі розвитку ще на початковому етапі музичної освіти здатності до поліфонічного сприйняття світу, власне, і формує музичну культуру кожного учня. Тому так важливо навчати дітей спілкуванню з музикою, при якому відбувається «виникнення художньо-образних асоціацій, стимуляція уяви, фантазії, емоційно-чуттєвого ставлення до музичних творів, збагачується суб'єктивне світовідчуття і світосприймання, розвивається емоційна й інтелектуальна сфери особистості» [7, с. 2].

Варто зазначити, що специфіка художньої інформації містить знання не про об'єкт, а про смисл, цінності, які об'єкт має для суб'єкта, і цим визначає необхідність переживання останнім на емпіричному рівні інтеграції особистісних вражень художнього світосприймання, що ґрунтується на явищах міжсенсорних асоціацій, тобто синестезії (Г. Підлужна).

Становлення особистості, як зазначає О. Вознюк, також розглядається дослідниками як «процес зміни трьох фаз – адаптації, індивідуалізації, інтеграції. Тут

адаптація постає як інтегративний процес, індивідуалізація – як процес розщеплення соціальної цілісності, а інтеграція – як повторення початкової фази, але на більш високому рівні розвитку» [2].

На основі усього вищезазначеного, особистісно-креативний розвиток молодших школярів у процесі навчання музики розглядаємо у контексті інтегративного підходу, що передбачає, перш за все, інтеграцію предметів художньо-естетичного циклу, організацію інтегрованих уроків, сприяє формуванню цілісності знань учнів, які, в свою чергу, забезпечують цілісне сприйняття світу, оскільки інтеграція будується на основі спільних для цих предметів понять.

Процес навчання музики, творчий за природою, передбачає отримання відповідних знань, розвитку музичних, виконавських і творчих здібностей, умінь, навичок учнів, і виявляється в різних видах музичної діяльності, зокрема, у виконанні, слуханні та творенні музики. Музичне мистецтво, інтегративно поєднуючись з іншими мистецтвами – живописом, хореографією, театром, екранними мистецтвами, є дієвим засобом особистісно-креативного розвитку школярів.

Ефективність перебігу означеного процесу забезпечується застосуванням доречних методів і засобів навчання. Причому важливо все: і надання необхідної інформації (доцільність, форма і якість подання), і вибір мистецького матеріалу, зокрема, музичного матеріалу для слухання та інтерпретації. Тому особливо важливим вважаємо перший, мотиваційно-адаптаційний етап, роботу на якому було спрямовано на набуття молодшими школярами досвіду сприймання та інтерпретації музичних творів, формування мистецького тезаурусу, асоціативного та творчого мислення і, головне, підтримку і розвиток інтересу до навчання музики.

Для реалізації навчання за окресленими напрямками на мотиваційно-адаптаційному етапі формувального експерименту нами успішно впроваджувався ігровий метод. Ми виходили з вікових особливостей молодших школярів, а також з того, що його застосування допомагає підтримувати пізнавальний інтерес учнів, сприяє швидкому включенню у навчальний процес, концентрації уваги, розвитку уяви, асоціативного, креативного мислення, здатності до узагальнення, самостійності суджень, запобігає перевтомі.

Застосовувалися дидактичні ігри (навчальний матеріал виступає засобом гри з елементом змагання, у якій виконання поставленого завдання є результатом); сюжетно-рольові ігри (як засіб соціалізації школярів, художньо-образне віддзеркалення життєвих ситуацій); ігри-фантазування (які водночас із мовленням розвивають мислення, оскільки розраховані на створення уявних образів), ігри-імпровізації (передбачають елемент несподіванки, спонтанності у виборі рішення); ігри-драматизації (як найбільш синтетичні форми художньо-творчої діяльності); народні ігри (скоромовки, рухливі ігри, хороводні з фольклорними елементами); інтелектуальні ігри (загадки, ребуси, кросворди). Ефективними також були методи вербалізації та візуалізації, театралізації, творчих завдань.

Розглянемо детальніше застосування деяких зазначених методів у ході експериментальної роботи. Проводячи зіставлення образотворчих та музичних (програмних) творів у процесі аналізу-інтерпретації (на матеріалі музичних творів та ілюстрацій зі збірки фортепіанних п'єс «Музичний живопис» О. Явор: «Кольоровий фонтан», «Прогулянка на мотоциклі», «У лісі над річкою жила Фея», «Галлявина кульбабок»), застосовуємо метод вербалізації та візуалізації емоційних відгуків на твори мистецтва – «Озвуч картинку». Відповідаючи на питання: «Що, на вашу думку, відбувається на картині?», учні відповідають на інші питання: «Що відбувалося до зображеного моменту?» та «Що може відбутися після?». І картинка «оживає», набуваючи рис сюжетно-рольової гри.

Стимулює до власної творчості, розвитку емоційної сфери учнів та асоціативного мислення аналіз-інтерпретація у порівнянні живописної та музичної «палітри» художніх творів: «Весна» І. Левітана і «Квітень. Весняні струмочки» О. Попцової-Ломакіної зі збірки «Етюди-ескізи. Пори року» та «Стара садиба. Травень» С. Жуковського і «Баркарола» С. Рахманінова з Сюїти №1 для двох фортепіано.

З метою формування таких особистісних якостей, як здатність до узагальнення, самостійність суджень, застосовувалися дидактичні ігри: «Знайди спільну ознаку» та «Що переплутав виконавець?». Для гри «Знайди спільну ознаку» пропонувалися два варіанти, в яких спільною ознакою є танцювальність: 1) музичний відеоряд: «Коліскова» О. Хромушина (з м/ф «Забута лялька»), «Едельвейс» Р. Роджерса (з мюзиклу «Звуки музики»), «Попелюшка» П. Мережина; 2) українські народні пісні: «Я лисичка, я сестричка», «Два півники», «Ой, хмариться, дощ буде».

Для гри «Що переплутав виконавець?», яка спонукає учнів до творчості – власного експерименту та імпровізації, на основі аналізу засобів музичної виразності, було запропоновано фрагменти знайомих творів, підкріплених візуальним рядом, у яких змінювався темп, лад, штрихи: 1) фрагмент коліскової «Котику сіренький» виконувався штрихом *staccato* у швидкому темпі; 2) фрагмент «Тарантели» Дж. Россіні виконувався повільно, штрихом *legato*; 3) фрагмент «Неаполітанської пісеньки» П. Чайковського – в мінорі).

Висновки. Отже, у ході експериментальної роботи, проведеної відповідно до окреслених напрямків на мотиваційно-адаптаційному етапі особистісно-креативного розвитку молодших школярів у процесі навчання музики в контексті інтегративного підходу, ефективним є застосування ігрового методу та методів вербалізації та візуалізації емоційних відгуків на твори мистецтва, театралізації, творчих завдань, які стимулюють пізнавальний інтерес, сприяють розвитку уяви, фантазії, уваги, художньо-образного, асоціативного, креативного мислення, мотивують до власної творчої діяльності. Наступні публікації за темою нашого дослідження будуть спрямовані на подальше висвітлення перебігу та результатів проведеного експерименту.

Література

1. Вознюк О. В. Теоретико-методологічні засади організації засобів навчання у системі освіти. *Сучасний підручник: вимоги та перспективи*: збірник наукових праць молодих дослідників. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2012. С. 20–28.
2. Вознюк О. В. Парадигмально-методологічні засади креативної освіти: визначення понять. *PADDHATI Міждисциплінарний методологічний мережевий журнал*. 2011. Вип 1 (89). URL: <https://7promeniv.com.ua/naukovi-doslidzhennia-v/mizhdystsyplinarniy-zhurnal/67-2011-vypusk-1/89>.
3. Вознюк О. В., Дубасенюк О. А. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід: монографія. Житомир, 2009. 684 с.
4. Нова українська школа. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>.
5. Масол Л. М. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Мистецтво» у 1–2 класах на засадах компетентнісного підходу: *навчально-методичний посібник*. Київ: Генеза, 2019. 208 с.
6. Масол Л. М. Емерджентні та понятійні параметри художньо-дидактичної інтеграції (на прикладі курсу «Мистецтво»). *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. 2005. Вип. 21. С. 6–7.
7. Степанова Л. П. Методика розвитку поліфонічного слуху молодших школярів на уроках музики: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2011. 20 с.

References

1. Vozniuk, O. V. (2012). *Teoretyko-metodolohichni zasady orhanizatsii zasobiv navchannia u systemi osvity* [Theoretical and methodological principles of organization of teaching means in the education system]. *Suchasnyi pidruchnyk: vymohy ta perspektyvy – Modern textbook: requirements and prospects*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU. 20–28 [in Ukrainian].
2. Vozniuk, O. V. (2011). *Paradyhmalno-metodolohichni zasady kreatyvnoi osvity: vyznachennia poniat* [Paradigmatic and methodological principles of creative education: definition of concepts]. *PADDHATI Mizhdystsyplinarniy metodolohichnyi merezhevyi zhurnal*. Vol. 1 (89). URL: <https://7promeniv.com.ua/naukovi-doslidzhennia-v/mizhdystsyplinarniy-zhurnal/67-2011-vypusk-1/89> [in Ukrainian].
3. Vozniuk, O. V. & Dubaseniuk, O. A. (2009). *Tsilovi oriientyry rozvytku osobystosti u systemi osvity: intehratyvnyi pidkhid* [Target orientation of personality development in the education system: integrative approach]. Zhytomyr [in Ukrainian].

4. Nova ukrainska shkola [New Ukrainian school]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> [in Ukrainian].

5. Masol, L. M. (2019). Nova ukrainska shkola: metodyka navchannia intehrovanoho kursu «Mystetstvo» u 1–2 klasakh na zasadakh kompetentnisnoho pidkhodu [New Ukrainian school]. Kyiv: Henezza [in Ukrainian].

6. Masol, L. M. (2005). Emerdzhentni ta poniatiini parametry khudozhno-dydaktychnoi intehratsii (na prykladi kursu «Mystetstvo») [Emergent and conceptual parameters of artistic and didactic integration (on the example of the course «Art»)]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. Ivana Franka – Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*. Vol. (21). 6–7 [in Ukrainian].

7. Stepanova, L. P. (2011). Metodyka rozvytku polifonichnoho slukhu molodshykh shkoliariv na urokakh muzyky [Methods of developing the polyphonic ear of the elementary school pupils on music lessons]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

Hou Yimei

Postgraduate student Dragomanov
National Pedagogical University
orcid.org/0000-0002-8435-4345

Stepanova L.

Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor
of the Department of Theory and Methodology
of Musical Education, choral singing and conducting
Dragomanov National Pedagogical University
liudastepanova@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9364-2373

MOTIVATIONAL-ADAPTIVE STAGE OF PERSONAL-CREATIVE DEVELOPMENT OF JUNIOR SCHOOL PUPILS IN THE PROCESS OF MUSIC LEARNING IN THE CONTEXT OF INTEGRATIVE APPROACH

The article analyzes the views of scientists on education as a crucial remedy of overcoming civilizational crises. The author conducted systematization and generalized the scientific research on the integration of the content of education, disclosed the own experience of personal-creative development of elementary school pupils in the process of learning music on the motivational-adaptive stage in the context of an integrative approach. It is noted that the creativity is one of the most powerful factors in the development of personality. It is noted that the development of the junior pupil's creativity in the process of teaching music should be regarded as an integral part of their personal development.

Personal-creative development of elementary school pupils in the process of learning music is considered as an important component of art education and becoming a citizen capable of creative activity in the future. The role of integration of subjects of art and aesthetic course in personal-creative development of elementary school pupils that promotes formation of art-associative, creative thinking is actualized. The importance of the motivational-adaptive stage in the course of personal-creative development of elementary school pupils is emphasized.

The effectiveness of the implementation in the process of learning music of the game method (including didactic games; role-playing games; fantasy games, improvisation games; dramatization games; intelligent games; folk moving games), methods of visualization and verbalization of emotional responses to works of art, methods of dramatization and creative tasks at the motivational-adaptive stage of personal-creative development of elementary school pupils is proved. The application of these methods in experimental work is demonstrated and examples of used works of art are given.

***Key words:** art education, integration, methods, artistic creativity, personality, elementary school pupils.*